

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 - Yıl / Year : 2024 - İlkbahar / Spring - Sayı / Issue : 13

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2024 – İlkbahar / Spring – Sayı / Issue: 13

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Arş. Gör. Muhammet Küçükbaltaoğlu

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

https://dergipark.org.tr/rumeli

https://rumeli.trakya.edu.tr/.

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Ali Öztürk

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Uğur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@klu.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Nisan / April - 2024

<https://rumeli.trakya.edu.tr/> / <https://dergipark.org.tr/rumeli>

rumelislam@trakya.edu.tr

rumeliislam@rumeliislam

Araştırma Makaleleri / Articles

HZ. İBRAHİM (AS) VE NEMRUD KISSASI BAĞLAMINDA TEVHİDİN HUKUK VE İKTİSAT İLE İLİŞKİSİ

Geliş Tarihi: 8 Őubat 2024

Kabul Tarihi: 25 Nisan 2024

Abdurrahim BİLİK*

Özet

İslam dininin temel çağırısı hiç Şüphesiz ki tevhid inancıdır ve bu inancın Müslümanların hayatının her aşamasında kendisini göstermesi beklenmektedir. Tevhid inancının hayatın farklı boyutlarıyla ne şekilde bir etkileşim içerisinde olacağı, öncelikli olarak Kur'ân-ı Kerîm'in açık ifadeleri ile Peygamber Efendimizin (sav) açıklama ve uygulamalarından öğrenilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan eski ümmetlerin hikâyeleri, tevhid inancının hayatın farklı alanlarıyla ne şekilde bir etkileşim içerisinde olduğuna dair Müslümanlar için bilgiler sunmakta ve insanlık tarihinin bu kadim tecrübeleri üzerinden Müslümanların ders çıkarmaları ve aynı hatalara düşmemeleri istenilmektedir. Bu bakımdan tevhid inancının diğer birçok alanla olduğu gibi iktisat ve hukuk alanlarıyla da ilgisi ve etkileşimi bulunmaktadır. Bu çalışmada klasik tefsirlerde yer alan ilgili rivayetlerden hareketle Hz. İbrahim (as) ile Nemrud kıssası özelinde bu ilgi ve etkileşime odaklanılmaktadır. Makalenin temel iddiası; tevhid inancının hukuk ve iktisat alanlarındaki temel ilkeleri belirlemiş olduğu ve bu alanlarda yapılan ve devam ettirilen bazı hataların zamanla tevhid inancını olumsuz etkilediği şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Hukuk, İktisat, Hz. İbrahim, Nemrud.

THE RELATIONSHIP OF TAWHID WITH LAW AND ECONOMICS IN THE CONTEXT OF THE STORY OF ABRAHAM AND NEMRUT

Abstract

The main invitation of Islam is undoubtedly the belief in the oneness of God (tawhid), and this belief is expected to reflect itself in every aspect of the lives of Muslims. The interaction of the belief in Tawheed with different dimensions of life is primarily learned from explicit declaration of the Qur'an and statements and practices of the Prophet (pbuh). The stories of the ancient nations in the Qur'an inform Muslims about how the belief in tawhid interacts with different dimensions of life, and Muslims are desired to learn from the experiences of human history and not to fall into the same mistakes. In this respect, the belief in tawhid has a relationship and interaction with the economics and law as well as with many other fields. This study focuses on this relationship and interaction in the specific parable of Abraham and Nemrut based on the relevant narrations in classical exegesis. The main claim of the article is that the belief in tawhid determines the basic principles in the fields of law and economics, and that some mistakes made and maintained in these fields negatively affect the belief in tawhid over time.

Keywords: Tawhid, Law, Economy, Abraham, Nemrut

Giriş

İslam dininin çağrısındaki temel noktalardan biri hiç Şüphesiz tevhid inancıdır. Tevhid inancı, İslam dininin ortaya koyduğu itikadı şekillendirdiği gibi kendisine tabi olanların

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, abdurrahimbilik@hotmail.com

ORCID ID: ORCID: 0000-0001-5442-0455,

DOI: 10.53336/rumeli.1434110.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Bilik, Abdurrahim. "Hz. İbrahim (a.s) ve Nemrud Kıssası Bağlamında Tevhidin Hukuk ve İktisat ile İlişkisi". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2024), 36-53. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1434110> .

Copyright © CC BY-NC 4.0

kendilerine, diğer insanlara ve çevrelerine bakışını da şekillendirmekte ve yaşam pratikleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu belirleyici rolün, Müslümanların vücuda getirdikleri yargı ve iktisat sistemi gibi kurum ve organizasyonlarda da kendisini göstermesi beklenmektedir. Dolayısıyla tevhid inancının mahiyetini, farklı alanlar ve yaşam pratiği ile olan ilişkisini aydınlatılabilmek, Müslümanlara vaat edilen dünya ve ahiret saadetine erişmekte temel bir basamak konumundadır. Bu yönüyle farklı dönem ve coğrafyalarda tevhid inancının yaşam pratiğine nasıl yansıtacağına belirlemek, Müslümanların temel sorumluluklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Hz. İbrahim ile Nemrud kıssası özelinde tevhid inancının Müslümanlar açısından iktisat ve hukuk sistemlerinde belirleyici olması beklenen temel ilkelerinden bazıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Lügat olarak tek, yegâne ve bir olmak anlamına gelen “vahd/vahdet (v-h-d)” kökünden türeyen tevhid “bir şeyin bir, yegâne ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. İslam dininde tevhid inancı özetle, “Allah’ın ilah olması ve belirli özellikler bakımından bir, yegâne ve tek olduğunu kabul etmek/buna inanmak” anlamına gelmektedir. Bunun karşıtı yani “ilah olması ve belirli özellikler bakımından Allah’a ortak isnad etmek” ise şirk olarak isimlendirilmektedir. Tevhid inancını; Ulûhiyette tevhid ve Rubûbiyette tevhid şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

1. Ulûhiyette tevhid: Allah’ın zât, sıfat ve fiillerinde tek, yegâne, eşsiz ve emsalsiz olduğunu kabul etmektir. Ulûhiyette tevhid zihni bir faaliyettir ve imanın nazari tarafını oluşturur.

2. Rubûbiyette tevhid: Kulluğu Allah’a has kılmak demektir; yani Allah’tan başkasına kulluk etmeyi reddetmektir. Bu aslında bir nevi amelî tevhiiddir ve bu itibarla tevhidin bu yönüne ibadette tevhid de denir. Yani rubûbiyette tevhid, imanın amelî/uygulama tarafını oluşturur.¹

Bilindiği üzere tevhid çağrısının yanında bu çağrının ayrılmaz bir parçası olarak İslam dini, toplumda adaletin tesis edilmesini emretmektedir. Söz konusu adaletin tesis edilmesi sürecinde İslam’ın temel vurgularından biri, hiç şüphesiz kişinin sosyal statüsünden hareketle adalet mekanizmaları karşısında kendine çıkar sağlayın bir ayrıcalığa sahip olmamasının gerektiğidir. Zira tevhid inancının pratik hayata yansıtılması ve gereği olarak tüm insanlar eşit olarak görülmekte, bu eşitlikten hareketle hukuk önünde ayrıcalıklı bir sınıfın oluşmasına teorik olarak karşı çıkmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz (sav), nüfuzlu biri için hukuk önünde ayrıcalık istenildiğinde, o kişiyle aynı isme sahip olan kendi kızının dahi ayrıcalıklı bir konuma sahip olamayacağını ve hukuk kurallarının kişi fark etmeksizin tavizsiz uygulanacağını ifade etmektedir. Bu konuşmanın devamında Peygamber Efendimiz (sav), hukuk karşısındaki eşitsizliğin, yani hukuk kurallarının soylulara ve makam-mevki sahibi kişilere uygulanmaksızın sadece fakirlere ve güçsüzlere uygulanmasının toplumları yıktığını belirterek bu konuda taviz verilmemesi gerektiği hususunda Müslümanlara uyarıda bulunmaktadır.²

Tevhid inancından hareketle belirli özelliklerde Allah’a ortak koşulmaması ve herhangi bir kişi veya topluluğun söz konusu özelliklerde Allah’a denk görülmemesi inancının iktisatla ilgili temel konulara yaklaşımlara da etkisi bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri; farklı araçlar/vesileler olsa da rızkı verenin (er-Rezzak) temelde Allah olduğu inancıdır. Tevhid inancının iktisat alanında vaz ettiği bir diğer yaklaşım ise Allah’ın yarattığı tüm insanların belli

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18-20.

² Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Hudûd”, 9.

başlı temel haklara sahip olması gerektiğidir ki temel iktisadi ihtiyaçlarını karşılayabilme hakkı da bu temel haklardandır. Ayrıca ihtiyaç sahibi insanların mali sıkıntılarını zekât ve sadaka vererek giderenlerin bundan dolayı söz konusu kişilerden bir karşılık beklememeleri gerektiğini bildiren birçok emir ve açıklama mevcuttur.³

Bu çalışmada klasik tefsirlerden hareketle Hz. İbrahim ile Nemrud arasında geçen tartışma özelinde tevhid inancının hukuk ve iktisat ile olan ilişkisi ele alınmaya çalışılacaktır. Bunun için önce Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesine kısaca değinilecek, sonrasında Nemrud'un temel iddiaları ve bu iddiaların tevhid, hukuk ve iktisat ile ilişkisine yer verilecektir.

1. Hz. İbrahim ve Tevhid Mücadelesi

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin tevhid çağrısı ve bu uğurda verdikleri mücadele anlatılırken Hz. İbrahim'in başından geçen birçok olay da örnek olarak gösterilmekte ve bu yolla ibret alınması istenilmekte, geçmiş ümmetlerin düştükleri hatalara düşülmemesi çağrısı yapılmaktadır.⁴ Hz. İbrahim'in gök cisimlerine, putlara ve krallarına tapan insanlara yönelik davet ve mücadelesi çeşitli vesilelerle ayetlerde anlatılmaktadır. Fahrettin er-Razî'nin (606/1210) ifade ettiğine göre Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi kronolojik olarak; kendisiyle, babasıyla, kavmiyle ve zamanının yöneticisi ile yaptığı konuşmalar şeklinde dört ayrı sahnede anlatılmaktadır.⁵ Bu sahnelerin ilkinde Hz. İbrahim'in gök cisimlerinin tanrı edilmesine dair kendisiyle/nefsiyle yaptığı konuşma şöyle aktarılmaktadır:

“Gecenin karanlığı bastırıldığı zaman bir yıldız gördü. “Rabbim budur (هذا رَبِّي)” dedi. Yıldız batınca ise “Batanları sevmem (لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ)” dedi. Ayı parlak bir şekilde doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse/hidayete erdirmezse elbette ben de dalâlete düşen topluluktan olurum (لئن لم يهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ)” dedi. Güneşi (etrafı aydınlatarak) doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük (هذا أَكْبَرُ)” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin (ilahlığında, otoritesinde ve tasarruflarında Allah'a) ortak/şirk koştuğunuz şeylerden uzağım (يَا قَوْمِ أَنِّي بِرِيءٍ مِمَّا تَشْرِكُونَ)”. Ben, O'nun birliğine inanarak (tevhid inancını kabul ederek/muvahhid olarak) yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim”⁶

³ Örnek olarak bkz. Bakara, 2/262-264.

⁴ Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi hakkında yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir: Muammer Esen, “Hz. İbrahim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 52:2/111-128; M. Sait Şimşek, “Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi”, Editör: Ali Bakkal, Hz. İbrahim [I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri], 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa, 2007, 79-88; Mahmut Öztürk, “Hz. İbrâhim'in Tevhid Mücadelesinde Merhaleler”, *Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, Editör: Atilla Yargıcı, Mahmut Öztürk, (İstanbul: 2021) 141-158. Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesini genel hatlarıyla ele alan söz konusu bu çalışmalardan farklı olarak burada, Hz. İbrahim'in Nemrud ile olan konuşmasına odaklanılmakta ve söz konusu konuşma özelinde tevhid inancının hukuk ve iktisat ile ilişkisi değerlendirilmektedir.

⁵ Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî, *Mefatihü'l-Gayb: Tefsiru'l-Kebir*, (Beyrut: Dâru İhya-u'l-Turasü'l-Arabî, h. 1420), II, 325; Şimşek, kendi makalesinde Razî'den bu dört sahneyi daha farklı bir sunumla aktarmaktadır. Buna göre birinci sahne babasıyla, ikinci sahne kavmiyle yumuşak bir dille, üçüncü sahne babası ve kavmine karşı bu sefer daha sert bir dille ve dördüncü sahne kavmiyle ve sonrasında dönemin yöneticisi ile tartışması aktarılmaktadır. Bk. Şimşek, “Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi”, 81-85. Fakat bizim alıntıladığımız yerde söz konusu sahneler metinde aktarıldığı sıra ve şekilde verilmektedir.

⁶ En'âm, 6/76-79.

İkinci sahnede Hz. İbrahim, babası ile konuşmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuşma örnek olarak şöyle aktarılmaktadır:

“Bir vakit (İbrahim) babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan şeylere neden tapıyorsun? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düzgün bir yola (صراطاً سوياً) ulaştırayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yoldaşı olmandan korkuyorum. (Babası:) “Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!” dedi. İbrahim şöyle dedi: “Selam sana/esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lutufkârdır. Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime dua (ve kulluk) ediyorum. Umudum odur ki rabbime yaptığım dua (ve kulluk) Rabbim tarafından karşılıksız bırakılmayacaktır.”⁷

Üçüncü sahnede Hz. İbrahim'in kavmiyle olan mücadelesi aktarılmaktadır ki bu mücadele bazen söz ile bazen de davranışlar ile olmaktadır. Hz. İbrahim'in kavmiyle sözlü olarak mücadelesi Kur'ân-ı Kerîmde şöyle anlatılmaktadır:

“O, babasına ve kavmine, “Şu kendilerine tapmakta olduğunuz (انتم لها عاكفون) temsili heykeller de ne oluyor?” diye sormuştu. Onlar da “Atalarımızı bunlara tapar bulduk” diye cevap vermişlerdi. İbrahim, “Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindediniz (في ضلال مبين)” dedi.”⁸

Hz. İbrahim'in -kavminin yanlış inanç ve tutumlarına karşı- davranışlarıyla mücadelesi ise şöyle aktarılmaktadır:

(Onlar gidince) İbrahim putları paramparça etti, belki (bu olup bitenler için) ona başvururlar diye büyük putu bıraktı.⁹

Dördüncü sahne olarak Hz. İbrahim'in devrinin yöneticisiyle yaptığı mücadele anlatılmaktadır ki bu makalede de Hz. İbrahim'in Nemrud ile yaptığı bu konuşmaya odaklanılacaktır.

Hz. İbrahim'in Nemrud ile olan konuşmasının ne zaman gerçekleştiği hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Bu farklı rivayetleri şu şekilde üçe ayırmak mümkündür:

1. Hz. İbrahim, putları kırınca Nemrud onu hapsedirmiş, sonrasında ateşe atmak için çıkarttığında “Bizi davet ettiğin Rabbin kim?” diye sorması üzerine bu konuşma gerçekleşmiştir.
2. Ateşe yanmaması üzerine bu konuşma gerçekleşmiştir.
3. Yeryüzünde zorbalık yapan ve üretim ve dağıtım kaynaklarını elinde tutan Nemrud, insanlar kendisine yiyecek istemek üzerine gelince onlardan kendisinin rubûbiyetini kabul etmelerini istemiştir. İnsanlarla birlikte Nemrud'a giden Hz. İbrahim Nemrud'un bu iddiasını kabul

⁷ Meryem, 19/42-48.

⁸ Enbiyâ, 21/52-54.

⁹ Enbiyâ, 21/58.

etmeyince aralarında söz konusu konuşma gerçekleşmiştir.¹⁰ Nemrud, insanlara fayda ve zarar vermeye muktedir olduğu için Hz. İbrahim'i de kendisine tabi olmaya çağırmıştır.¹¹ Nitekim bu makalede de söz konusu son (3.) rivayet üzerine odaklanılacak ve bundan hareketle değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Burada Kur'ân-ı Kerîm'de üsve-i hasene olarak gösterilen (Mümtehine, 60/4) Hz. İbrahim'in rubûbiyet konusunda Nemrud ile mücadelesi, Bakara 2/258. Ayete müfessirlerin yaptığı açıklamalar bağlamında ele alınacaktır. İlgili ayet hakkında müfessirlerin yaptığı açıklamalardan hareketle Nemrud'un kendisini hangi gerekçelerle rab ilan ettiği ve bu iddiasını hangi temeller üzerinden sürdürmeye çalıştığı izah edilmeye çalışılacaktır. Tefsirlerde bu bağlamda yer alan açıklamalar, Müslümanların tevhid inancını doğru biçimde anlamaları ve bu inancın bozulmasına sebep olabilecek yolları daha en başından fark edip önlem alabilmeleri için açıklayıcı, yol gösterici ve uyarıcı bilgiler sunmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki Nemrud'un kim olduğuna ve Hz. İbrahim'in Nemrud ile konuşmasının arka planına dair farklı rivayetler mevcuttur. Bu çalışmada ilgili farklı rivayetlerden biri esas alınacak ve konu bu rivayet üzerinden değerlendirilecektir. Bu rivayetin olayın gerçek yüzünü ne denli yansıttığından çok, klasik tefsirlerde söz konusu rivayetin yer alması bizatihi kıymetli görüldüğü için bu yönüme başvurulmuştur. Şöyle ki, klasik kaynaklarda ilgili rivayete yer verilmesi, Müslümanların burada da ulaşılan sonuçları çıkarmasına imkân sağlamakta ve bu yönüyle çalışma boyunca işlenmeye çalışılacak olan tevhidin iktisat ve hukuk ile olan bağlantısı söz konusu eserlerin muhataplarının zihnine işlenmektedir. Bu durum, söz konusu rivayeti –rivayetin tarihi vakıayı ne denli yansıttığından bağımsız olarak- kendi başına değerli kılan bir unsur olarak karşımızda durmaktadır.

2. Klasik Tefsir Kaynaklarında Hz. İbrahim ve Nemrud kıssasının ele alınışı

Hz. İbrahim'in Nemrud ile olan konuşması Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle aktarılmaktadır:

“Allah, kendisine hükümdarlık (zenginlik ve saltanat) verdi diye (şımararak, haddi aşırıp böbürlenerek) İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmaya gireni (yani Nemrud'u) görmedin mi? Hani İbrahim, “Benim Rabbim diriltir (hayat bahşeder) ve öldürür (hayatına son verir).” demiş; o da, “Ben de diriltirim, öldürürüm” demişti. (Buna karşılık) İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan doğdurur, sen de onu batıdan doğdur” deyince o kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete/doğru yola erdirmez.”¹²

Tefsirler bu ayetin açıklaması bağlamında birçok farklı konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada tefsirlerde yer alan bu çeşitli açıklamalardan sadece Nemrud'un kendi rubûbiyet iddiasını tesis süreci ve Hz. İbrahim ile tartışmasında bu rubûbiyet iddiasını nasıl temellendirmeye çalıştığı hakkındaki açıklamalara yer verilecektir. İlgili kaynaklarda bu ayetten hareketle yer verilen “Allah'ın kâfirlere hükümdarlık/mülk vermesinin caiz olup

¹⁰ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbüri, *el-Keşf ve'l-beyan*, thk. İmam Ebi Muhammed b. Aşur, (Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002), II, 239.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1985) II, 170; Cessas, ayrıca o kavmin gök cisimlerine taptığını Hz. İbrahim'in de buna atıfla gök cisimlerinden örnek verdiğini söyler. Bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 171.

¹² Bakara, 2/258.

olmadığı”, “olayın geçtiği mekân”, “cedel yöntemleri”, “Nemrud’un akıbeti” gibi konumuzla doğrudan alakalı olmayan çeşitli açıklamalara değinilmeyecektir.

2.1. Nemrud’un Kendisini Rab İlan Etmesinin Mahiyeti

Nemrud’un rubûbiyet iddiasını nasıl tesis ettiğinin ve bunu nasıl temellendirmeye çalıştığının anlaşılabilmesi için öncesinde onun rubûbiyet iddiasının mahiyetinin ele alınması gerekmektedir. Nemrud’un kendisine hangi özellikleri atfederek rubûbiyet iddiasında bulunduğu konusunda farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Nemrud’un kendisini yaratıcı olarak görmesi ihtimalinin uzak olduğunu belirten Râğıb el-İsfahânî (V/XI yüzyılın ilk çeyreği), bu konuda şu şekilde iki yaklaşım olduğunu ifade etmektedir:

1. O zamanlarda insanlar hükümdarlarına tanrısal güçler atfeder ve hükümdarlarını rab ve ilah olarak isimlendirirlerdi. Nemrud tuğyan edince kendisini; idarecileri, hükümdarları ve aynı zamanda zaten ilah ve rableri olarak gören insanların Allah’a ibadet etmelerini engelledi.
2. Hulûla, yani Allah-û Teâlâ’nın bazı önderlere hulûl edeceğine inanan Nemrud, ilahın kendisine hulûl ettiği inancıyla ilahlık iddiasında bulundu.¹³

Daha sonra Nemrud’un güneşi batıdan doğurma argümanına neden karşılık vermediğini açıklayan İsfahânî özetle şöyle demektedir: “Nemrud, yer ve göklerin yaratıcısı olduğunu iddia etmiyordu. O, Allah’ın kudretinde olan şeylerin benzerine kendisinin de güç yetirebileceğini iddia ediyordu.”¹⁴

İsfahânî’nin bu açıklamaları yanında, ileride görüleceği üzere klasik tefsir kaynaklarının çoğunluğu Nemrud’un yiyecek kaynaklarının üretim ve dağıtımını kontrol altına aldığı, kendisinden yiyecek istemek için gelen insanlardan zamanla kendisini rab olarak kabul etmelerini istediği rivayetine de yer vermektedirler. Bu rivayetten hareketle Nemrud’un rubûbiyet iddiasını, sadece Allah’ın kudretinde olan bazı özellikleri kendisine atfetmesi olarak okumanın mümkün olduğu söylenebilir. Bu noktada Nemrud’un insanların kendisinde görmelerini istediği ilk ilahî/tanrısal özelliğin; rızkın, dünyevî geçim kaynağının, rütbe ve makam elde etmenin sadece kendisinin elinde olduğuna dair bir kanının yerleşmesi olduğu söylenebilir ki aşağıda bu süreç daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2. Nemrud’un Kendi Rubûbiyet İddiasını Tesis Süreci

Nemrud, klasik İslamî kaynaklarda yeryüzünün büyük bölümüne hâkim olan en büyük dört kraldan biri olarak kabul edilmektedir. Bu dört kraldan mümin olan ikisi Hz. Süleyman (as) ile Zülkarneyn, kâfir olan ikisi ise Nemrud ve Buhtunnasr’dır.¹⁵ Nemrud’un kim olduğu hakkında çeşitli yaklaşımların ortaya konulmasından hareketle bu konuda ortak bir fikre ulaştırarak derecede kuvvetli bir bilginin olmadığı anlaşılmaktadır. Nemrud’un Dahhâk, Hammurabî, I. Sargon, Keykâvus, Ninurta, Izdubar, Gılgamış veya Marduk olabileceği ortaya atılan bazı iddialardandır.¹⁶

¹³ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *Tefsiru’r-Rağıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulaziz Besûnî, (Camiatu Tanta: 1999) I, 537.

¹⁴ İsfahânî, *Tefsiru’r-Rağıb el-İsfahânî*, I, 538.

¹⁵ Ebü’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsiru’s-Semerkandî*, (y.y.: t.y.) II, 360.

¹⁶ Cengiz Batuk, “Nemrud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/554-555.

Bazı tefsirlerde Nemrud'un yeryüzünde taç giyen, zulmeden ve rubûbiyet iddiasında bulunan ilk kral olduğu (هو أول ملك تجبر في الأرض)¹⁷, yeryüzünde dört yüz sene zulüm ile hükmettiği (وكان قد تجبر أربعمئة سنة)¹⁸ ve dünyanın tümüne hükmeden ilk kişi olduğu (هو أول من (ملك الدنيا كلها) belirtilmektedir.¹⁹

Nemrud'un böylesine büyük bir iktidara nasıl sahip olduğu hakkında tefsirlerde çeşitli açıklamalar yer almaktadır ki bu açıklamalar Nemrud'un kendisini rab ilan etme sürecinin de ipuçlarını barındırmaktadır. Genellikle Zeyd b. Eslem'den (136/754)²⁰ hareketle yapılan bu açıklamalara göre Nemrud, bu devasa iktidar ve güce ekonomik alanda elde ettiği güç sayesinde ulaşabilmiştir. Fakat o, ekonomik olarak kendi gücünü arttırmayı diğer insanları güçsüz bırakmak ve kendine bağımlı hale getirerek sağlama yolunu seçmiştir.

Bazı tefsirlerde Nemrud'un ihtikâr (stokçuluk) yaparak insanları kendine muhtaç hale getirdiği bilgisi yer almaktadır.²¹ Sözlük itibariyle *hakr* (h-k-r) kökünden türeyen *ihdikâr*, malı biriktirip toplamak (ضم الطعام وجمعه) anlamına gelmektedir. Kavramsal olarak bakıldığında ihtikâr, beklemek anlamına gelen "terabbus (التربص)" ile birlikte kullanılmaktadır. Burada söz konusu beklemek, piyasadan çekilip biriktirilen malın fiyatının yükselmesini beklemektir (انتظار الغلاء به). Sözlük anlamıyla mal biriktirmek ve pahalılaşması için beklemek ayrı ayrı ele alındığında fikhî olarak farklı hükümlerden söz etmek mümkün olmaktadır. Kavramsal anlamı açısından bakıldığında söz konusu iki tutumun bir arada ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla kavramsal anlamıyla ihtikâr, pahalılaşması amacıyla ticaret mallarını piyasaya sürmeyerek veya piyasadan ilgili malları toplayarak fiyatların pahalılaşmasını beklemek ve buna sebep olmak (الإلتخار للمبيع وطلب الرّيح بتقلّب الأسواق) anlamına gelmektedir.²²

¹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, II, 239; Ebu Muhammed b. Ebi Talib Mekkî, *el-Hidâye ila Buluği'n-Nihâye, Mecmûatu Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 2008, I, 857; Ali b. Muhammed el-Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn* thk. Abdulmaksûd b. Abdurrahîm, (Beyrut: Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, trs.) I, 329; Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdu'l-Cebbar es-Semânî, *Tefsîru'l-Kur'an* thk. Yasir b. İbrahim - Ğuneym b. Abbas b. Ğuneym. (Riyad: Daru'l-Vatan, 1998), I, 261.

¹⁸ Mekkî, *el-Hidâye ila Buluği'n-Nihâye*, I, 861.

¹⁹ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, I, 170; Metinde de belirtildiği üzere bazı kaynaklarda ikisi Müslüman ikisi kâfir olmak üzere dünyanın tümüne dört kişinin hükmettiği belirtilmektedir. Bunlar: Süleyman (as), Zülkarneyn, Nemrud ve Buhtunnaş'dır. Bk. Mekkî, *el-Hidâye ila Buluği'n-Nihâye*, I, 857; Klasik tefsirlerde Nemrud'un kim olduğu ile ilgili açıklamalar genellikle bu minvalde olmakla beraber Ahmet Aslan bu konuda nispeten farklı bir görüşü dile getirmektedir. Onun belirttiğine göre M.Ö. 13. asırda bugün Ortadoğu olarak anılan coğrafyada üç büyük devlet vardı: Kaşşiler/Hiksoslar, Hititler ve Mısırlılar. Burada ifade edildiğine göre Nemrud, Kaşşî İmparatorluğunun kuzey bölgesi askeri valiliğini yürüten kudretli bir idarecidir. Bkz. Ahmet Aslan, "Hz. İbrahim'in Ur-Kaşdim'de (Şanlıurfa) Doğumu ve Harran'daki Tevhid Mücadelesi", *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016) Tebliğler*, 2016, 1/246.

²⁰ Tabiîn âlimlerinden olan Zeyd b. Eslem'in Mescid-i Nebevî'de yaklaşık kırk öğrencinin devamlı surette katıldığı hadis ve fikhî dersleri verdiği ders halkaları vardı. Ayetlerin tefsirinde rivayetlerin yanında re'ye de sıklıkla başvuran Zeyd b. Eslem, hadis âlimleri tarafından sika kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Fatih Kesler, "Zeyd b. Eslem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/318-319.

²¹ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, I, 170; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeş, (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), III, 285.

²² Ebû Bekr, İbnü'l-'Arabî, *Kabs fi şerh-i Muvattâ'*, nşr. Muhammed Abdullâh Veled Kerîm, (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992), 837; Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüci'bi el-Bâci, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ'* (Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1332), 1/62; Cengiz Kallek "İhtikâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/560-565.

Fakat Nemrud'un elde ettiği devasa güce ve bu gücünü devam ettirdiği sürenin uzunluğuna bakıldığında bu ihtikâr işleminin sadece birkaç çeşit malla, küçük bir bölgeyle ve belirli bir dönemle sınırlı olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü tefsirlerdeki anlatıya göre Nemrud'un hükümranlığı yaklaşık dört yüz sene sürmüştür (إِنَّهُ مَكَثَ أَرْبَعَمِائَةَ سَنَةً فِي مُلْكِهِ)²³ ve ilgili rivayete göre onun rubûbiyet iddiasını insanlara kabul ettirmesi ilk olarak ihtikâr aracılığıyla insanları kendine muhtaç bırakması üzerinden gerçekleşmiştir. Bunlardan hareketle Nemrud'un ihtikâr yapmasından; “belirli bir dönemde bazı ürünleri stoklamış olduğunun” anlaşılması yerine üretim ve dağıtım mekanizmalarında tekelleşmeye gidip, özellikle piyasadaki temel ihtiyaç maddelerinin üretim ve dağıtımını tek başına kontrol ederek insanları kendine muhtaç bıraktığının anlaşılmasının daha uygun olduğunu söylemek mümkündür.²⁴

Öte yandan Nemrud'un kendisinden önce görülmemiş bir hükümranlığa sahip olduğu ve kendi döneminde bilinen dünyanın büyük kısmına hükmettiği dikkate alındığında, bu idare sistemi içerisinde yer almak veya yükselmek isteyenlerin de Nemrud'a muhtaç olduğu pekâlâ söylenebilir. Dolayısıyla Nemrud'un, hem üretim ve dağıtım kanallarında tekelleşmesi hem de idari kademelerde, günümüz tabiriyle atama ve yükseltmelerde yegâne söz sahibi olmasıyla zamanla insanları her yönden kendisine muhtaç hale getirdiği anlaşılmaktadır.

Bundan hareketle tefsirlerde “insanlar kendisinden yiyecek istemek/satın almak için geldiğinde onlardan kendisine secde etmelerini istiyor, secde ederlerse yemek veriyor etmezlerse vermiyordu.”²⁵ ifadesini şöyle anlamak uygun olacaktır: Geçim kaynaklarına tümüyle hükmeden ve bu vesileyle hem ekonomik hem de siyasi kudretini iyice pekiştiren Nemrud²⁶, dünyalık geçimleri için kendisine muhtaç hale gelen insanlar yiyecek veya makam/rütbe istemek için kendisine geldiklerinde belirli bir süreden sonra onlardan kendisine sembolik olarak secde etmelerini ve rubûbiyet iddiasını kabul ve ikrar etmelerini istiyordu. Süreç içerisinde insanlar arasında Nemrud'un bu tayin edici gücünün zamanla sarsılması güç bir inanç haline dönüştüğü/dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Söz konusu rivayete göre Nemrud'tan rızık istemek için huzuruna çıkan insanlara bir seferinde Hz. İbrahim de eşlik etmiş, Nemrud bu insanlardan kendi ilahlığını ikrar etmelerini/secde etmelerini istediğinde Hz. İbrahim secde etmemiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim ve Nemrud arasında aşağıda yer verilecek olan diyalog gerçekleşmiştir.

²³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, h. 1419), I, 525.

²⁴ “İhtikâr da malı batıl yollarla yemenin başlıca yollarından birisidir.” diyen Çayiroğlu “Zira ihtikâr sayesinde, zengin ve kuvvetli olan ve aynı zamanda piyasayı ele geçiren güç sahipleri, fakir ve zayıf kimseleri ezmekte ve zor durumda bırakmaktadırlar.” diyerek ihtikârın bir sömürü aracı olduğuna dikkat çekmektedir. Çayiroğlu ihtikâr yapan kişilerin kendi çıkarlarını toplumun menfaatinden üstte tuttuklarını, bu amaç doğrultusunda arz ve talep dengesi ile oynayarak piyasayı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiklerini, bu amaç için ekonomik kriz ve sosyal bunalımlar çıkarmaktan çekinmediklerini ifade etmektedir. Nitekim toplumun her bir ferdine zarar vermektan çekinmeyen muhtekirler, bu zalimlikleri sebebiyle naslarda faizli muamele yapanlardan sonra en ağır ifadelerin muhatabı olmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel Çayiroğlu, “İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 12:2/315-370.

²⁵ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, I, 170; Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2001), I, 345.

²⁶ Servetin tekelleşmesi ve bunun siyasi iktidar ile ilişkisi hakkında bk. Bedrettin Kesgin, “İktidarın ve Servetin Tekelleşmesine Karşı İslam'ın Yaklaşımı: Siyasetin ve Mülkün Paylaşımı”, *İslam ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)*, 2019, 2/417-428.

2.3. Nemrud'un "Ben de hayat verir ve öldürürüm" sözünün içeriği/rubûbiyet iddiasını temellendirmeye çalışması

Nemrud'un rubûbiyet iddiasını nasıl tesis etmeye çalıştığı kadar, Hz. İbrahim ile olan tartışmasında bu iddiasını nasıl temellendirmeye kalkıştığı da tevhid inancının pratik hayatta nasıl tezahür etmesi gerektiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. İlgili ayette aktarıldığı üzere Nemrud'un "Senin Rabbin kimdir?" sorusu üzerine Hz. İbrahim (a.s.) "Benim Rabbin hayat bahşeden/veren ve öldürendir" şeklinde karşılık vermektedir. Buna karşılık Nemrud, kendisinin de aynı şekilde hayat vermeye ve öldürmeye muktedir olduğunu iddia eder.

Nemrud'un bu sözü üzerine tefsirlerde farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu farklı açıklamaları şöyle özetlemek mümkündür:

1. İki kişiyi huzuruna getirtip birini öldürüp, diğerini sağ bırakmıştır.²⁷ İbn Abbas'tan yapılan bir rivayete göre "Ben istediğimi öldürüp istediğimi sağ bırakabilirim" demiştir.²⁸
2. Dört kişiyi bir yere hapsedip aç susuz bırakmış. Tam hepsi helak olacakken içlerinden ikisine yiyecek-içecek vermiş ve böylelikle onlar ölmemiş, fakat diğerleri açlık ve susuzluktan ölmüşlerdir.²⁹
3. Hapisten iki kişiyi çıkarıp birini öldürmüş, diğerini serbest bırakmıştır.³⁰
4. Allah sebeplerle hayat verip öldürdüğü gibi ben de sebepler aracılığıyla hayat verip (cima' ile) öldürebilirim (zehir ile vs.).³¹

Bu açıklamalarda dikkat çeken hususlardan biri, Nemrud'un insanların hayatları hakkında karar verirken bu haksız tutumu karşısında herhangi bir hukuk kuralı ile kendisini sınırlı görmemesidir. Nitekim kıssanın bu bölümünün hukuk ile ilişkisine Razî şöyle değinmektedir:

Ayette belirtilen "kendisine hükümdarlık verilen kişinin" Hz. İbrahim değil de Nemrud olduğunun delillerinden biri de Nemrud'un iki kişiyi çağırıp birini Hz. İbrahim'in huzurunda öldürebilmesidir. Zira Hz. İbrahim hükümdar olmuş olsaydı, Nemrud'un bu hareketine izin vermezdi.³²

Razî'nin bu açıklamasından da anlaşıldığı üzere Nemrud, bu davranışıyla açık bir haksızlık yapmış ve o zamanın örfünde/kurallarında/kanunlarında hukuki olarak ölüm cezası almamış birini, kendi gücüne dayanarak sebepsiz yere öldürmüş; hapis (muhtemelen ölüm) cezasına çarptırılmış birini ise hiçbir hesap verme gereği hissetmeden serbest bırakabilmiştir. Bununla beraber klasik tefsirlerde Nemrud'un bu davranışının açıklamasında, genellikle soru ile cevap arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekilmektedir ki bunlara burada yer verilmeyecektir. Klasik tefsirlerde yer verilen söz konusu açıklamalar dışında Nemrud'un bu cevabını ve davranışını, yaşama hakkı/insan hayatı gibi temel bir hak konusunda dahi kendisini hiçbir kurala tabi görmemesi ve insanların yaşam hakları üzerinde mutlak yetkisi olduğunu göstermesi

²⁷ Ebu Mansur Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Nşr. Mecdî Bâsellûm, (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2005), II, 245.

²⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, Thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beirut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, h. 1422), I, 233.

²⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan*, II, 241.

³⁰ İsfahânî, *Tefsîru'r-Rağîb el-İsfahânî*, I, 538.

³¹ Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî, *Mefatihü'l-Gayb: Tefsîru'l-Kebir*, (Beirut: Dâru İhya-u'-Turasü'l-Arabî, h. 1420), VII, 23.

³² Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, VII, 21.

üzerinden de okumak mümkündür. Buna göre Nemrud'un, bu davranışıyla diğer amaçlarının yanında rubûbiyet iddiasını; diğer insanların aksine kendisinin herhangi bir hukuk kuralına tabi olmaması, herhangi bir merciye karşı kendisini hesap vermek zorunda hissetmemesi üzerinden de temellendirmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Nitekim İslam dinine göre yaptıkları sebebiyle hesap vermemek sadece Allah'a özgü bir durumdur.³³

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen kıssaların amaçlarından biri de öncekilerin yanlışlarına benzer hatalara düşmemeleri konusunda Müslümanları uyarmaktır. Bu bakımdan Hz. İbrahim ile ilgili anlatılan diğer olayların yanında onun Nemrud ile konuşması da birçok hikmeti ve uyarıyı ihtiva etmekte, ilgili konularda farkındalık oluşturmaktadır.

Hz. İbrahim ile Nemrud'un konuşması, tevhid karşısında rubûbiyet iddiasının temelsiz biçimde birdenbire ortaya atılmadığını, hitap ettiği insanları ikna edebilmek için öncesinde belirli adımların atıldığını ve bunun üzerinden insanların ikna edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Buna göre ilgili kıssada Nemrud, kendi rubûbiyet iddiasını insanları ekonomik yönden bütünüyle kendisine bağlı kılmak, insanlarda böyle bir inanç oluşturmak suretiyle tesis etmiştir. Bu durum, iktisadi hayatın içerisindeki dengelerin adaletsiz ve tek kaynağa/kişiyeye/kuruma/ülkeye bağlı olarak kurulmasının zamanla tevhid inancından sapmalar meydana gelmesine sebep olabileceğini göstermektedir. Zira dünyalığın/temel geçim kaynaklarının sadece tek bir merciye bağlı olması, hem o merciin kendini üstün bir konuma yerleştirmesine hem de bazı insanların zamanla o merciyi olağanüstü bir konumda görmesine sebep olabilmektedir.

Bundan hareketle Müslüman toplumların hem kendi içlerinde hem de dünya genelinde özellikle temel ihtiyaçların karşılanmasında üretim ve dağıtım mekanizmalarını çeşitlendirmeleri ve alternatifli bir düzen oluşturmaları gerektiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında devlet mekanizmalarında belirli konularda yer alabilmenin ve yükseltilmenin de objektif ve adil şartlara bağlanması, belirli kişilerin keyfi karar ve belirlemelerine bırakılmaması gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu temel ihtiyaç maddelerinde tekel oluşmasına ve ihtikâr yapılmasına, devlet mekanizmalarında atama ve yükseltmede bazı kişi veya grupların adaletsiz şekilde tayin edici konuma gelmelerine engel olabilmek için hem iktisadi hem hukuki önlemlerin alınmasının, hukuk ve iktisat alanlarının yanı sıra aynı zamanda tevhid inancının da bir zorunluluğu olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. İbrahim'in Nemrud ile konuşmasında Nemrud'un kendi ilahlık iddiasını ispat etmek için masum bir insanı öldürmesi ve masum bir insanın hayatta kalmasını kendisinin bir lütfu/hayat vermesi olarak görmesi veya hapis/ölüm cezası almış birini hesap vermeden serbest bırakabilmesi, ekonomide olduğu gibi hukuk sistemindeki adalet veya adaletsizliğin de tevhid inancı ile bağlantısı olduğunu ortaya koymaktadır. Tevhid inancına göre insanları ve tüm mevcudatı aynı ilah yaratmıştır, ikinci bir ilah yoktur. Dolayısıyla yaratıcının bahsettiği hayatı, onun emri veya izni olmadan hiç kimse keyfi olarak sonlandırma hakkına sahip olmamalıdır. Bu bakımdan peygamberlerin ortak vurgularından biri de insanların yaşam hakkı gibi temel haklara sahip olması ve bu hakların belirli hukuki durumlar dışında dokunulmaz olması

³³ Enbiyâ, 21/23; Bürûc, 85/16.

gerektiğidir. Bunun yanında İslam, Peygamber Efendimizin hırsızlık yapan soylu bir kadın hakkında söylediklerinden de anlaşıldığı üzere, hukuk önünde tüm insanların eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre diğer insanlardan farklı olarak bazı kişi veya grupların hukuk önünde ayrıcalıklı konuma sahip olması, hem onları zulme sevk edebilmekte hem de onların ve başkalarının kendilerini/ilgili kişileri beşer üstü bir konumda görmelerine sebep olabilmekte ve böylece süreç içerisinde tevhid inancı zarar görebilmektedir. Dolayısıyla iktisadi hayat ve devlet mekanizmalarında olduğu gibi hukuk sisteminde de adil bir yapının kurulmasının ve herhangi bir kişi veya grubun hukukun üstünde tayin edici veya ayrıcalıklı bir konuma yükseltilmemesinin tevhid inancının Müslümanlara yüklediği bir zorunluluk olduğunun söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aslan, Ahmet. “Hz. İbrahim’in Ur-Kaşdim’de (Şanlıurfa) Doğumu ve Harran’daki Tevhid Mücadelesi”. *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016) Tebliğler*. 2016, 1/244-261.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tücîbî. *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta’*. Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1332.
- Batuk, Cengiz. “Nemrud”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/554-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur’ân*. thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1985.
- Çayıroğlu, Yüksel. “İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 12:2/315-370.
- Esen, Muammer. “Hz. İbrahim’in İmanı ve Tevhid Mücadelesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2011, 52:2/111-128.
- İbn Atıyye, Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, h. 1419.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr. *Kabs fî şerh-i Muvattâ’*. nşr. Muhammed Abdullâh Veled Kerîm. Beyrût: Dârü'l-Gârbi'l-İslâmî, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdî Beyrut: Dârü'l-Kitabu'l-Arabî, h. 1422.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdulaziz Besûnî. Camiatu Tanta: 1999.
- Kallek, Cengiz. “İhtikâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/560-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kesgin, Bedrettin. “İktidarın ve Servetin Tekelleşmesine Karşı İslam’ın Yaklaşımı: Siyasetin ve Mülkün Paylaşımı”. *İslam ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)*. 2019, 2/417-428.
- Kesler, Muhammed Fatih. “Zeyd b. Eslem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/318-319.

- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeş, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıryye, 1964.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Te'vilâtu'l-Kur'ân*. nşr. Mecdî Bâsellûm, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2005.
- Maverdî, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. Abdulsûd b. Abdurrahîm. Beyrut: Dâr-u Kütübî'l- İlmîyye, trs.
- Mekkî, Ebu Muhammed b. Ebi Talib. *el-Hidâye ila Buluği'n-Nihâye*. Mecmûatu Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 2008.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mahmut. "Hz. İbrâhim'in Tevhid Mücadelesinde Merhaleler". *Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*. Editör: Atilla Yargıcı, Mahmut Öztürk, 141-158. İstanbul. 2021.
- Razî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefatihü'l-Gayb: Tefsiru'l-Kebir*. Beyrut: Dâru İhya-u'-Turasü'l-Arabî, h. 1420.
- Sa'lebî, Ebû İşhâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyan*. thk. İmam Ebi Muhammed b. Aşur. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002.
- Semânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdu'l-Cebbar. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Yasir b. İbrahim - Ğuneym b. Abbas b. Ğuneym. Riyad: Daru'l-Vatan, 1998.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîru's-Semerkandî*. y.y.: t.y.
- Şimşek, M. Sait. "Hz. İbrahim'in Tevhid Mücadelesi". Editör: Ali Bakkal, Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri], 17-18 Ekim 1997. şanlıurfa: 2007, 79-88.